

סיפורה של מפה

כיצד התכוונו הסורים להפעיל את הדרג השני המשוריין (דיוויזיה משוריית 1) במלחמת יום הכיפורים?

אל"ם (מיל') דני אשר

נושא ההגנה על רמת-הגולן בפני התקפה סורית ערב מלחמת יום הכיפורים ובמהלכה זכה בשנים האחרונות למספר מחקרים, שאחדים מהם יצאו לאור רק באחרונה ואף זכו להדים ופתחו מחלוקות.

המחקרים - רובם ככולם - מנתחים את דרך חלוקתו של הכוח הצה"לי לגזרות השונות, את פריסתו ואת הפעלתו אל מול מהלכי הכוחות הסוריים במהלך הלחימה. אולם ניתוח מקיף ונכון של סוגיית ההגנה צריך להתמקד באופן הפעולה של הכוחות הסוריים בשטח ועוד יותר מכך - בתוכניות הסורים לכיבוש רמת-הגולן. נראה לי כי בחלק מהמחקרים לא מוצתה עד תום הצגתה של התוכנית הסורית - לא כל שכן סוגיית הדרג המשוריין - העוצמה המרוכזת של הצבא, שהפעלה ברובה כדרג שני.

בבסיסה של כל תוכנית הגנה מונחות, כידוע, דרכי הפעולה האפשריות של האויב. הבנתן של דרכי פעולה אלה היא לב ליבה של עבודת המודיעין בטרם קרב, והיא משמשת בסיס לתכנון הקצאת הכוח ולפריסתו וכן לתכנון מהלכי החזויים במסגרת התקפת-הנגד. במקרה הטוב פועל האויב על-פי תוכנית התקפה, שהיא אחת מדרכי הפעולה האפשריות שנחזו מראש על-ידי המגן.

הדרך שבה פעלו הכוחות הסוריים, שהשתייכו לדרג ההתקפה הראשון, אכן הייתה אחת מדרכי הפעולה האפשריות שחזה המודיעין הישראלי. דרך זו לא הוצגה, לדעתי, בכל משמעויותיה בפרסומים הרשמיים שיצאו עד כה לגבי המלחמה.¹ מדובר בסוגיית הדרך שבה התכוונו הסורים להפעיל את כוח המחץ שלהם - דיוויזיית הטנקים העיקרית (ובעצם גם היחידה שעמדה לרשותם) בדרג השני של המתקפה.

מפת שלל, שצילומה הגיע לידי, מציגה כנראה את הפתרון לשאלה: למה התכוונו הסורים, כאשר הפעילו את הדיוויזיה המשוריית מספר 1 מתוך פתחת כודנה, דרך איזור חושניה במרכז רמת-הגולן לכיוון צפון, לעבר מרחב נפח ותילי יוסיפון ושיפון. עיון במהלך הסורי המתוכנן, כפי שהוא עולה מהמפה, מציג באור חדש - ואולי גם מאדיר - את הישגיהן של אוגדת רפול ושל חטיבת המילואים המשוריית של אורי אור, שעצרו מהלך זה כבר בשלבי הראשונים.

מטרת הסורים ערב פרוץ המלחמה הייתה ברורה לקברניטים הישראלים ולמפקדים הצבאיים בשטח:

מדריך במכללה לפיקוד ולמטה. מוסמך ודוקטורט באוניברסיטת תל-אביב בהיסטוריה צבאית

להחזיר לשליטתם את כל שטחי רמת-הגולן. הכוח המבצעי העיקרי שעמד לרשותם לביצוע המשימה היה שלוש דיוויזיות החי"ר הממוכן (7, 9, 5-ו), שתוגברו כל אחת בחטיבת טנקים, שנוספה לחטיבת הטנקים האורגנית שלהן. דיוויזיות אלה, שהיו, כאמור, העוצבות המתמרנות העיקריות של הצבא הסורי, תוכננו לפרוץ בדרג הראשון של המתקפה אל תוך רמת-הגולן בחזית רחבה, יחסית, ובשלושה מוקדים: בצפון, במרכז ובדרומו של קו הגבול ברמת-הגולן בין סוריה לישראל.²

הסורים ניצלו את הפתחות העיקריות בקו התילים בחזית רמת-הגולן כדי להחדיר דרכן את כוחותיהם הפורצים על מנת להבקיע את המערך המגן הישראלי ולכבוש את כל שטחה של רמת-הגולן שבידי ישראל. שלושת מאמצי הפריצה האלה נעשו על-ידי הסורים בדרך הבאה:

⊙ דיוויזיית הקו הצפונית, דיוויזיית החי"ר הממוכן 7, תוגברה בחטיבת טנקים³ 81 מתוך סדר הכוחות האורגני של דיוויזיית השריון מספר 3, שהייתה אז בשלבי הקמה. הדיוויזיה, שיעדיה היו מרחבי צפון הרמה בואכה אזורי הבניאס וגונן, פרצה במאמץ עיקרי⁴ מצפון לקונייטרה - בפתחה שכונתה מאוחר יותר "עמק הבכא".⁵

⊙ דיוויזיית החי"ר הממוכן מספר 9, שהייתה ערוכה במרכז רמת-הגולן, תוגברה בחטיבת הטנקים העצמאית מספר 51. הדיוויזיה, שיעדיה היו מרכז הרמה והגעה לאיזור גשר בנות-יעקב, פרצה במרכז החזית. היא ניצלה לשם כך את הפתחה הנוחה יותר - פתחת כודנה. מאמץ משני של הדיוויזיה, שדרכו אמורה הייתה לפרוץ חטיבה אחת בלבד, הופעל גם הוא במרכז הגזרה - בפתחה שבין תל אביטל לרכס חזקה.⁶

⊙ דיוויזיית הקו הדרומית, דיוויזיית החי"ר הממוכן 5, תוגברה בחטיבת הטנקים העצמאית 47. הדיוויזיה, שתוכננה לכבוש את המרחב הדרומי של רמת-הגולן, אמורה הייתה להתייצב בגמר משימותיה על קו המשתרע מחוף הכינרת בדרום ועד לאיזור גשר אריק בצפון. הדיוויזיה פרצה בשטח הפתוח שמדרום לתל פארס.

חלוקה סימטרית זו של פריצה במקביל לכל רוחב החזית הושפעה לא מעט מתנאי השטח. לחוקר שבדק את הפעילות הסורית לאחר מעשה נותר הרושם כאילו היטה המתכנן הסורי את עיקר המאמץ למרחב הדרומי של החזית. פתחת כודנה במרכז הגזרה היא הדרך הקצרה ביותר לליבה של רמת-הגולן הישראלית. אף שהפתחה שימשה את המאמץ המרכזי הסורי, הרי חוקרים

ישראלים ראו זווקא בגזרה הדרומית את המאמץ המרכזי.⁷ בחינה בעיניים ישראליות - שחילקו את מערך ההגנה מעברו המערבי של קו המגע רק לשתי גזרות משנה, הנחוצות בקו הרכס חזקה-תל יוסיפון - היא שיצרה את ההתרשמות, כאילו לא היה מדובר במאמצים מאוזנים. החלוקה המרחבית של כוחות צה"ל

מפת שלל, שצילומה הגיע לידי, מציגה כנראה את הפתרון לשאלה: למה התכוונו הסורים, כאשר הפעילו את הדיוויזיה המשוריית מספר 1 מתוך פתחת כודנה, דרך איזור חושניה במרכז רמת-הגולן לכיוון צפון, לעבר מרחב נפח ותילי יוסיפון ושיפון

תנועה לאיזור שמצפון לסכך ולקלע, מצידו השונים של הר אודם. אופציות נוספות המתוארות במפה הן אכן תנועה מערבה ותפיסת שטחים שולטים מעל הירדן במרחב שבין גשר בנות-יעקב וגוון.

המהלך העיקרי המתואר במפה הוא איפוא מהלך מבתר, היוצא מלב הרמה, מזרחית לנפח, היישר צפונה

לעבר מרחב הר אודם. ניסיון להבין את המהלך המתוכנן מצביע על כוונה סורית לשלוח את הכוח העיקרי של הצבא, כדי שיישע מהעורף למאמץ החזיתי היחיד שלא הצליח ביום הראשון של המלחמה - מאמץ הפריצה של דיוויזיה 7 בגזרת "עמק הבכא" ומצפון לו.

אי-הצלחה של מאמץ זה, בצד ההצלחות היחסיות של המאמצים המרכזי והדרומי, הביאו, כנראה, לתוכנית סורית חפופה לפתיחה מעורפו של פקק ההגנה הישראלי, שהציבה חטיבה 7 מול מאמץ ההבקעה של דיוויזיה 7. הסורים תיכננו התייצבות מהירה של כוחות הטנקים המודרניים - טנקי ה"טי-62" - בעורף מערך ההגנה באיזור וסט והר אודם, ובכך לגרום להתמוטטותו של המערך במרחב חרמונית-תל-בראון-רכס הבוסטר.

לשניים (דרום רמת-הגולן וצפון רמת-הגולן) וההקצאה הבלתי מאוזנת של חטיבת טנקים לכל אחד מהמרחבים יצרו את המציאות, שמול שתי גזרות פריצה - הדרומית והמרכזית - עמדה חטיבה משוריית 188, בעוד שהחטיבה המשוריית 7 עמדה בצפון רק מול גזרת פריצה של דיוויזיה סורית אחת. לרשות המתכנן הסורי עמד כוח עתודה משוריין, שמנה - למעשה - רק דיוויזיה משוריית שלמה אחת. אומנם בסדר הכוחות הסוריים נמנו ערב מלחמת יום הכיפורים שתי דיוויזיות משוריית - הדיוויזיה המשוריית הוותיקה מספר 1 והדיוויזיה החדשה מספר 3 - אולם הדיוויזיה החדשה הקצתה, כאמור, את אחת משתי חטיבות הטנקים שלה (מספר 81) ככוח מתגבר לדיוויזיה 7. בכך נפגעה שלמותו של האגרוף המשוריין השני, וכל שניתן

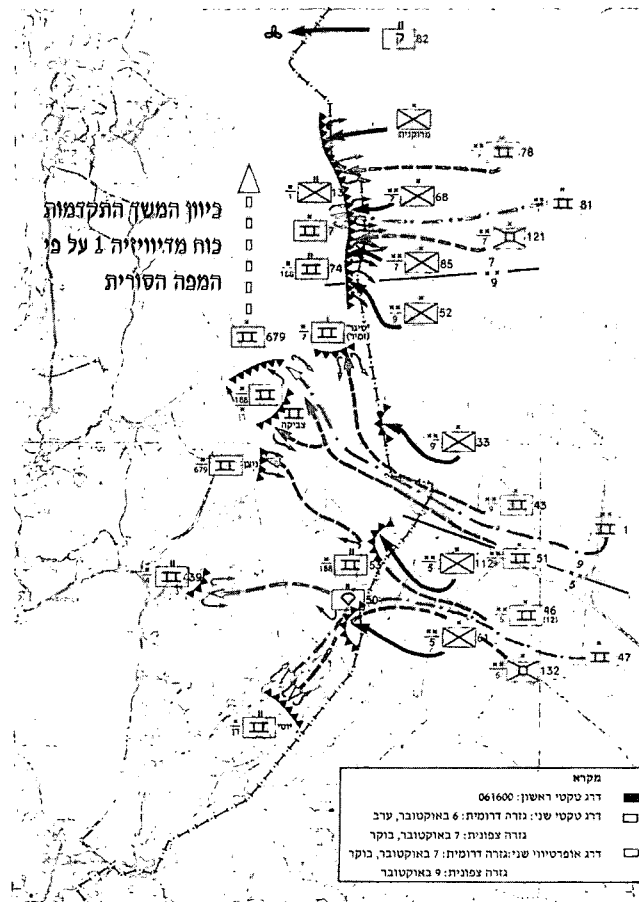
היה להטיל על כוח זה הוא לשמש ככוח עתודה מטכ"לי בעורף הכוחות התוקפים.⁸

השאלה העומדת על הפרק היא מה הייתה המטרה שלמען השגתה הופעל הכוח המשוריין הסורי העיקרי - דיוויזיית הטנקים מספר 1? לאן הוא אמור היה להגיע? מה היו מטרותיו?

בחינה שגרתית של מהלכי הכוח - האיזור שבו הוחדר, ריכוזיו והקרבות שבהם השתתף - מצביעה, לכאורה, על כוונה סורית להפעילו במרכז רמת-הגולן, להכריע באמצעותו את עתודות הטנקים מקרב כוחות המילואים של צה"ל, שעלו באותה עת לרמת-הגולן, ולהשלים את ההבקעה בגזרה המרכזית עד לכיבוש כל מרחב נפח-גשר בנות-יעקב.⁹

מפת השלל, שהגיעה לידי באחרונה, מתארת משימה שונה במידה מסוימת. המפה, שפרטי הוצאתה חסרים, התלוותה, כנראה, למשימה שקיבל כוח בדיוויזיה 1, סמוך להפעלתו בדרג השני של הכוח המבקיע הסורי בבוקר ה-7 באוקטובר 1973.

המפה מתארת התקפה - ככל הנראה של חטיבת טנקים 91, שהוטלה ב-7 באוקטובר כחלק מהתקפת הדרג המטכ"לי השני ברמת-הגולן. החטיבה צריכה הייתה לחצות את קו הגבול בציר גיסם-כודנה-תל פזרה ומשם להיות מוטלת דרך רמתנייה-סלוקיה-סינדיאנה לעבר איזור המחצבות שמצפון-מזרח לנפח. משם מתארת המפה המשך התקפה בקו ישר צפונה - דרך דלווה ותל שיבן - לעבר צומת וסט. מצומת וסט מתאר חץ נוסף

דיוויזיה 1 אכן חזרה לתוך רמת-הגולן מפתחת כודנה, כשבדרג הראשון שלה חטיבת טנקים 91 וחטיבה ממוכנת 58. החטיבה הממוכנת, שאמורה הייתה להמשיך בציר הנפט לכיוון צפון-מערב, התארגנה במרחב חושניה ולא יכלה להמשיך בעקבות הכוח של חטיבת הטנקים העצמאית 51, שנבלמה בציר הנפט בפאתי מחנה נפח. חטיבה 58 רותקה לאיזור אל מול התקפותיה של אוגדת דן לנר ממערב ואחר-כך גם אוגדת מוסא פלד מדרום. חטיבת הטנקים 91, חוד החנית של דיוויזיית השריון, נעה במהירות לאיזור רמתנייה ובהמשך לאזורי סינדיאנה ותל יוסיפון ואף חצתה את ציר נפח-קונייטרה באיזור המחצבות. רק לחימה עיקשת של כוחות גדודיים מחטיבתו של אורי אור,¹⁰ שפעלו בצידם של כוחות קטנים ופגועים אחרים, שנסוגו מהגזרה הדרומית ומאיזור חושניה וציר הנפט צפונה, הביאה כבר ב-7 באוקטובר לבלימתו של מאמץ מבתר זה. גם ניסיונות חוזרים ונשנים של הסורים לחדש את התנופה ב-8 וב-9 באוקטובר נקטעו על-ידי כוחות שריון ישראליים.

התנועה מחושניה צפונה, לעבר המרחב שמזרח לנפח, התפרשה אצל רבים כניסיון להגיע לציר האורך העיקרי מקונייטרה לגשר בנות-יעקב ומשם היישר מערבה לעמדות השולטות על קו הירדן במרכזה של רמת-הגולן. שם התנהלו לסירוגין קרבות הגנה והתקפה של שני הצדדים, כשבסופו של דבר אולץ הכוח הסורי לסגת. בלימתו של הכוח המתקדם צפונה על-ידי כוחותיו של אורי אור לא רק ששיבשה את מהלכיו לפתיחת ה"פקק" בצפון, אלא גם מנעה ממנו לשמש ככוח המרכזי לבלימתן של התקפות-הנגד הפיקודיות של כוחות צה"ל, שהופעלו החל מה-8 באוקטובר בעיקר בדרום החזית ובמרכזה.

הנסיגה בוצעה בשני שלבים. ב-9 באוקטובר נסוג הכוח ונאחז - כשהוא מתוגבר גם בחטיבה 76, חטיבת הטנקים של הדרג השני הדיוויזיוני - באיזור חושניה.

בשלב השני, במהלך ה-10 באוקטובר, ובעקבות התקפת-הנגד הפיקודית לעבר מרחב חושניה, שבוצעה במקביל על-ידי אוגדת מוסא פלד מדרום ואוגדת דן לנר ממערב, נסוג הכוח הדיוויזיוני כולו אל ממזרח לקו הגבול. בכך הסתיימה תרומתה הממשית של דיוויזיה משוריית זו למאמץ הצבאי הסורי במלחמה כולה. סיפור הלחימה המתוכננת של דיוויזיה 1 שונה איפוא מהידוע ומהמקובל. משימתה הקלאסית צריכה הייתה להיות השלמת ההבקעה והגעה ליעדים הסופיים של המלחמה בקו הירדן, או לחלופין - לשמש ככוח העיקרי לבלימת התקפות-הנגד. לא כך היה. המתכנן הסורי התכוון, כנראה, להשתמש בדיוויזיה כדי לפתור את שלא הצליח לבצע באמצעות הדרג המטכ"לי הראשון. הצלחותיו במרכז החזית ובדרומה איפשרו לו להחדיר את כוחות הדרג השני במרכז ולהעבירם לצפון כסיוע למאמץ שנכשל, ובכך לנסות לאפשר גם לדיוויזיה 7 השלים את משימתיה.¹¹

אין זו הפעלה קלאסית של הכוח המרכזי בדרג האופרטיבי השני של הצבא, אך גם במשימה כזאת יש משום תרומה ישירה למה שמוגדר על-ידי התורה כהשלמת ההבקעה.

גם בתנועה צפונה אמור היה הכוח המשוריין לאפשר השלמה כמעט מלאה של המשימה המטכ"לית הסורית במלחמה - כיבוש כל רמת-הגולן. בסופו של דבר הביאה עצירתו של הכוח, לפני שהשלים אפילו מחצית ממשימתו, לשבירתה של תנופת ההתקפה הסורית לכל רוחב החזית ברמת-הגולן. כישלון סורי זה איפשר לפיקוד הצפון לצאת להתקפת-הנגד, שהסתיימה בכיבוש המובלעת בואך דמשק.

הערות

1. ראו, למשל, את עבודותיו של סא"ל (מיל') צבי עופר בנושא הגנתה של רמת-הגולן על-ידי חטי' 188, כפי שפורסמו במקומות שונים.
2. ראו את מאמרו של סא"ל (מיל') צבי, "מערכה התקפית סורית ברמת-הגולן במלחמת יום הכיפורים", **מערכות** 314, עמ' 21-29.
3. חטיבה 81 הופעלה רק ב-9 באוקטובר, וזאת בגזרה שבה תוכננה לפעול כחלק מהמאמץ העיקרי של דיוויזיה 7 ובעקבות כוחותיה האורגניים, שלא הצליחו במשימתם. בעקבות אי-הצלחה הוטלו לפתחה גם גדודי טנקים נוספים מ"פלוגות ההגנה" של רפעת אסד.
4. מאמץ משני, שהתבסס על חטיבת חי"ר הממוכן 68 ועל החטיבה המרוקאית, תוכנן לתקוף בצפון החזית, בגזרת הר ורדה-הר כרמים.
5. את תוכנית ההתקפה של דיוויזיה 7 ניתן ללמוד ממסמך שלל הנקרא: "הנחיות ארגון שיתוף הפעולה של כוחות דיוויזיית חי"ר ממוכן 7 להתקפה" וכן ממסמך שלל בשם: "פקודת מבצע מס' 1 להתקפה של חטיבת חי"ר ממוכן 85 מסד"כ דיוויזיית חי"ר 7" - מסמך שהוצא בכתב-יד ב-29 בספטמבר 1973.
6. על התוכנית הדיוויזיונית ניתן ללמוד ממסמך שלל בשם: "פקודת מרשם של חטיבה משוריית 51".
7. ראו: צבי עופר, "ברק" ביום הכיפורים, חטיבה 188 במערכת ההגנה על רמת-הגולן במלחמת יום הכיפורים (סודי).
8. חטיבת הטנקים של דיוויזיה 3, חטיבה 65, הופעלה מול כוחות צה"ל שחדרו למובלעת באיזור מזרעית בית-גיאן. המגע נוצר לראשונה ב-12 באוקטובר ונמשך ברציפות עד ל-15 באוקטובר.
9. על-פי סא"ל צבי, עמ' 23, המשקף, כנראה, את המוכר ואת המקובל, היה על דיוויזיות השריון של הדרג האופרטיבי השני להתקדם בעקבות דיוויזיות הדרג הראשון בכוננות לבלימת התקפות-נגד. נוסף על כך היה ייעודן לשמש עתודה להשלמת ההבקעה ולכיבוש המרחב במקרה שכוחות הדרג הראשון לא יצליחו בכך.
10. אלה הגיעו לאיזור לאחר שקודם לכן נשלחו היישר מזרחה לסיוע בבלימת ההתקפה החזיתית באיזור קונייטרה.
11. תימוכין למהלך הסורי המתוכנן קיבלתי גם בשיחה עם אלי"ם (מיל') יהושע בר מסדה, שהיה במלחמה קצין המודיעין של אוגדת האלוף דן לנר.

